

”Se joka olet ei puhkea kukkaan
päivänvalossa tai sanoissa”

Posthumanistinen identiteetti Fernando Pessoaan runoudessa

Milla Vesanen

Jyväskylän yliopisto

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Kirjallisuuden kandidaatintutkielma

Syksy 2019

Ohjaaja: Aino-Kaisa Koistinen

Opponentti: Taina Leinonen

Sisällys

Sisällys.....	1
1 Johdanto.....	2
2 Teoreettinen viitekehys ja metodi.....	4
2.1 Posthumanismi ja ihmisidentiteetti	4
2.2 Posthumanistinen luenta	6
3 Ihmiskeskeisyydestä tarinoihin ja niiden taakse.....	8
3.1 ”Minulla on ajatuksia ja perusteita [--] enkä koskaan saavuta sydämiä” – Rationaalinen toiseus	8
3.2 ”Jumalat ovat onnellisia” – Yhteiskunnan rakoileva fantasia.....	12
3.3 ”Hän pakottaa minut käyttämään kotonani naamiota” – Kohtalon määräämä todellisuus	14
3.4 ”Menen itseeni etsimään varjoa” – Ymmärryksen pimeä puoli	17
4 Päätäntö.....	21
Lähteet	23

1 Johdanto

Jaa itsesi kahdeksi
äläkä anna kenenkään nähdä muuta
kuin näyttävän mutta vartioidun puutarhan,
jonka takana luonnonvaraiset kukat
huojuvat niin kitukasvuista ruohoa vasten
ettet pysty itsekään sitä näkemään...
(Pessoa 2016, 79.)

Portugalilaista Fernando Pessoaa (1888–1935) pidetään maansa suurimpana modernin runouden hahmona, ja hän on kansainvälisesti yksi tunnustetuimmista modernistisen kirjallisuuden merkkihenkilöistä. Huolimatta siitä, että Pessoaan tuotanto on saanut paljon huomiota kriitikoilta, sitä on akateemisesti tutkittu Portugalin ja Brasilian ulkopuolella verrattain vähän. (Klobucka & Sabine 2007, 3.) Pessoa on tunnettu hajanaisen identiteettikokemuksen kuvaajana. Hän on kirjoittanut useiden erinimisten heteronyymien alla, joista jokaisella on oma, toisista eroava ilmaisutyylinsä¹, ja minuuden problematiikka on tuotannossa toistuva teema (Löppönen 2016, 6).

Tässä tutkielmassa analysoin Pessoaan runokokoelmassa *Minä, aina vieras* (myöhemmin MAV) esitettyä identiteettikokemusta posthumanistisesta näkökulmasta tarkoitukseni tutkia, mikä vaikutus kulttuurin sisä- ja ulkopuolisen jaottelulla on puhujan identiteetin eheyteen. MAV on Janne Löppösen Pessoaan runoudesta kokoama kokoelma, jonka pääpaino on kirjoittajan omalla nimellä kirjoitetussa runoudessa (Löppönen 2016, 6). Voidakseni keskittyä tarkemmin sisältöön erilaisten esitystapojen vertailun sijaan, valitsin tutkielmassani analysoitavaksi aineistoksi teoksen ensimmäisen osion, joka on kirjoitettu ainoastaan Pessoaan nimellä.

Identiteettiä ja sen kriisiytymistä on kuluneiden vuosikymmenten aikana käsitelty eri tieteenaloilla ja mediassa paljon (Hall 1999, 19). Kulttuurin puitteissa rakentuvana käsitteenä identiteetti ei määrittele ainoastaan kokevaa subjektia, vaan se kuvastaa myös sitä kulttuurista viitekehystä, jossa se kehittyy (Hall 1999, 22).

---

¹ Pessoa erottaa terminsä ”heteronyyminen” ja ”ortonyyminen” perinteisistä pseudo- ja autonyymisen käsitteistä, ja perustelee tätä sillä, ettei kyseessä ole salanimi, vaan tekstiä tuottaa kirjoittajan toinen persoona, joka ei ole sama kuin kirjoittaja itse (Löppönen 2016, 6).

Posthumanistisessa ajattelussa maailmaa pyritään ymmärtämään tavalla, jossa ihmistä² ei aseteta vastakkain ei-inhimillisen – esimerkiksi organismin tai koneen kanssa, vaan yritetään tarkastella eri olioiden ominaisuuksia ja suhteita ei-hierarkkisesti (Lummaa & Rojola 2014, 16). Identiteettitutkimusta posthumanistisesta näkökulmasta on tehty jonkin verran, mutta suurin osa julkaistusta aineistosta keskittyy posthumanismin teknologiseen puoleen ja rajanvedon häivyttämiseen ihmisen ja koneen välillä (Lummaa & Rojola 2014, 19). Esimerkiksi Nancy Katherine Hayles käsittelee jaettua kognitiota ihmisen ja teknologian välillä teoksessaan *How We Became Posthuman* (1999), ja Scott Bukatman on käsitellyt virtuaalista subjektia postmodernissa tieteisfiktiossa teoksessaan *Terminal Identity* (1993).

Omassa tutkimuksessani tutkin identiteettiä kone–ihminen-dualismin purkamisen sijaan luonto–kulttuurierottelua purkavasta näkökulmasta. Tarkastelen identiteettien kulttuurista rakentumista Pessoaan runoudessa, sekä tutkin niitä osia identiteetissä, jotka jäävät kulttuurina mielletyn käsitteen ulkopuolelle. Vastaan tutkimuksessani kysymyksiin: miten erilaiset identiteetit Pessoaan runoudessa rakentuvat yhteydessä kulttuuriin, kuinka kulttuurin ulkopuolista kuvataan, ja kuinka näiden erottelu vaikuttaa ihmisidentiteetin kriisiytymiseen.

---

² Posthumanismissa yleisesti käytetään termejä inhimillinen ja ei-inhimillinen eläin, mutta koska tutkielmani keskittyy pääasiassa ihmiseen, olen selkeyden vuoksi päättänyt käyttää pääosin lajiin pohjautuvaa termiä ihminen ja muut tai ei-inhimilliset eläimet. Tarkoitukseni ei ole korostaa ei-inhimillisten eläinten toiseutta, vaan päinvastoin asettaa ihminen lajinimikkeenä muiden eläinten joukkoon.

2 Teoreettinen viitekehys ja metodi

2.1 Posthumanismi ja ihmisidentiteetti

Käytän identiteetin rakentumisen määrittelyssä pääsääntöisesti sosiologi-
kulttuuritutkija Stuart Hallin teoksessaan *Identiteetti* (1999) esittämiä teorioita. Postmoderni subjekti on Hallin määritelmän mukaan sellainen, jonka identiteetti ei ole kiinteä ykseys, vaan identiteettejä on useita, ja subjekti omaksuu eri identiteettejä riippuen ympäröivien kulttuuristen järjestelmien tavasta representoida ja puhutella tätä. Hallin mukaan yhtenäinen identiteettikokemus on harha, joka johtuu itseä koskevan lohduttavan ”minäkertomuksen” luomisesta. (Hall 1999, 21–22).

Identiteetikriisin Hall määrittelee yksilön käsityksen itsestään yhtenäisenä subjektina sortumisena. Hän puhuu yksilön hajakeskittämisestä, jossa vakiintuneet paikat suhteessa itseen ja muuhun maailmaan kyseenalaistuvat. (Hall 1999, 20.) Subjektin hajakeskittymisessä kartesiolainen subjekti³ siirtyy pois keskiöstä, ja seurauksena universaali ihmiskokemus kyseenalaistuu. Tähän hajakeskittämiseen osasyinä ovat Hallin mukaan muiden muassa olleet Sigmund Freudin teoria tiedostamattomasta ja tietoisesta, ja marxistitutkija Louis Althusserin teoria identiteetistä kulttuurisena myyttinä. (Hall 1999, 36–38.)

Posthumanistisessa viitekehyksessä identiteetin hajakeskittämistä voidaan tarkastella ihmisen keskeisen roolin muiden lajien yläpuolella kyseenalaistumisen kautta. Luonnon ja kulttuurin keinotekoista dualistista jakoa puretaan luontokulttuurin käsitteellä, jota Donna Haraway (2003) määrittelee kumppanuslajien avulla. Sen sijaan, että ihminen olisi jalostanut luonnon käyttöönsä, Haraway ehdottaa, että ympäröivä luonto on kehittynyt evoluution kuluessa ihmisen rinnalla, ja on täten kulttuurista erottamaton entiteetti jonkin sille alisteisen sijaan. (Haraway 2003, 15–16.) Tämä ajatusmalli siirtää ihmisen luomakunnan kuninkaan sijalta yhdeksi eläimeksi muiden lajien rinnalla.

---

³ Descartesin aineellisuuden ja hengen erottelemiseen perustuva rationaalinen, ajatteleva ja tietoinen subjekti, joka on tiedon keskiössä (Hall 1999, 31).

Identiteettikriisin paikantamiseksi on määriteltävä tarkemmin niitä perinteisiä luonto–kulttuurijaotteluita, joihin ihmis- ja kulttuurikeskeinen maailmankuva perustuu, ja joiden varaan perinteinen ihmiskuva rakentuu. Helena Telkänranta (2016) tuo esiin kumulatiivisen kulttuurin yhtenä ihmistä muista eläimistä erottavana erityispiirteenä. Kumulatiivinen kulttuuri on kehittynyt ihmisten kielen ja kommunikaatiotaitojen kehittymisen seurauksena. Vaikka muillakin lajeilla on todettu olevan symbolisen kommunikaation ymmärrystaitoja, ihmisellä näiden on todettu olevan erityisen kehittyneitä. (Telkänranta 2016, 36–39.) Karoliina Lummaa ja Lea Rojola tuovat teoksessaan *Posthumanismi* esiin propositionaalisen⁴ kielen yhtenä niistä kognitiivisista kyvyistä, joita on käytetty argumenttina ihmisen ja eläimen välistä eroa tehtäessä (Lummaa & Rojola 2014, 20).

Kirjallisuudentutkija ja ympäristöfilosofi Timothy Morton (2007, 47–54) määrittelee kulttuurin jonakin, jonka miellämme merkityksellisenä sisäpuolena ja luonnon tätä vasten merkityksettömänä ulkopuolena. Morton käyttää ekomimesiksen käsitettä, jonka mukaan taiteessa kulttuurin ulkopuolista, luontoa pyritään esittämään kulttuurisen ilmaisuuden viitekehäyksessä (Morton 2007, 31–32). Tutkimuksessaan lintujen konkreettisuudesta ympäristörunoudessa, Karoliina Lummaa (2010, 22) käyttää välineenään Mortonin teorioita, ja tarkentaa kielellisyyden roolia tässä merkityksenluonnissa: ”Me olemme sanoinemme ja käsitteinemme aina kulttuurin sisällä”.

Kielellisyyden ja sisä- ja ulkopuolen problematiikkaa käsittelee myös Ludwig Wittgenstein. Teoksessa *Filosofisia tutkimuksia* Wittgenstein pohtii merkitysten rakentumista kielipelin käsitteen kautta, jossa hän esittää, että kielellinen ilmaisu on ihanne, jonka avulla ihminen merkityksellistää maailmaa, ja joka itsepintaisesti toistaa kuvaa, joka esittää meitä pääsemästä tämän ideaalin ulkopuolelle ja käsittämästä jotakin kielellisen merkityksenannon logiikan ulkopuolista. (Wittgenstein 1981, 84–88.)

Kielen ja kielellistämisen roolia ihmisten elämässä on käsitellyt myös Jacques Derrida (2002, 390) puheessaan *The Animal That Therefore I Am*, jossa hän kuvailee ihmistä autobiografisena eläimenä, jolla on tarve rakentaa omaa elämäänsä koskeva diskurssi, joka sisältää sekä henkilökohtaisen että ihmiskunnan historian. Tämä

---

⁴ Tieteen termipankki määrittelee propositionaalisen seuraavasti: ”lauseen tai lausuman merkityssisältö, joka kertoo maailmasta puhetahtuman ulkopuolella”. Propositionaalisella kielellä on mahdollista ilmaista asioita, joita ei konkreettisesti puhetahtuman hetkellä tai paikassa voida osoittaa. (Tieteen termipankki, 2020.)

autobiografinen tarve ulottuu myös itsen ja ympäröivän todellisuuden nimeämiseen, jonka kautta ihmisyksilö luo suhdettaan itseensä ja toisiin (Derrida 2002, 392). Kielellistäminen ei kuitenkaan tässä suhteessa ole täysin ongelmatonta. Derridan mukaan ihmiset näkevät, että muut eläimet kärsivät huolimatta siitä, että ne eivät voi kielellisesti ilmaista kärsimystään. Kieli mahdollistaa tämän kärsimyksen tunteen kyseenalaistamisen, kuten myös kieltä omaamattomien eläinten toiseuttamisen, jonka avulla perustellaan niiden alistamista. (Derrida 2002, 39, 400.)

Artikkelissaan ”Mistä ei voi puhua – taide, eläin ja kielen ulkopuolinen” Laura Gustafsson ja Terike Haapoja käsittelevät ei-inhimillisen eläimen näkökulman kielellisen esittämisen ja ulkopuolisuuden problematiikkaa. Artikkelissa puhutaan siitä, kuinka 1900-luvulla kehittynyt ajatus inhimillisestä kielestä kokemusta määrittävänä rakenteena sulkee ulkopuolelle muiden lajien kokemusmaailmat (Gustafsson & Haapoja 2015, 116). Derridan (2002, 396) mainitsema tietoisuus kärsimyksestä ei kumpua kielellisestä loogistamisesta, vaan kokemuksesta ja tietoisuudesta, joka ulottuu kieltä syvemmälle. Jos kieli rajaa ulos muiden eläinten kokemusmaailmat, kuten Gustafsson ja Haapoja (2015) ehdottavat, ei ole täysin perusteetonta olettaa, että myös inhimillisen eläimen kokemusmaailmassa on osia, jotka jäävät kielen tavoittamattomiin.

2.2 Posthumanistinen luenta

Tarkastelen tässä tutkimuksessa edellä esitettyä posthumanistista ihmisidentiteettiä Pessoaan runoudessa keskittyen runoanalyysissäni sana-ainekseen ja jätän rakenteelliset komponentit vähemmälle huomiolle. Teen tämän ensinnäkin siksi, että analyysini keskiössä on asioiden sanallistettu ilmaisu, ja toiseksi siksi, että analysoimani suomennoksen vapaa rytmi ei vastaa alkuperäistä portugalinkielistä mitallista ja loppusoinnollista muotoa⁵ (Löppönen 2016, 13).

Käytän analyysissäni posthumanistista luenta, jossa posthumanismin periaatteiden mukaan irrottaudutaan ihmiskeskeisestä maailmakuvasta, ja etsitään uusia tapoja jäsentää maailmaa ja käsittää ihmistä suhteessa muihin olioihin (Lummaa & Rojola 2014, 8).

---

⁵ Löppönen huomauttaa kääntäessään Pessoaa huomioineensa suomenkielisen mitallisen modernistisen runouden perinteen puutteen, jonka vuoksi mittaan käännetyt runot voisivat vaikuttaa ”vanhahtavalta ja keinotekoiselta” (Löppönen 2016, 13–14).

Tutkin ihmiskeskeiseen kulttuuriin perustuvan minäkertomuksen rakentumista, ja sen paradoksaalisesta ihminen–eläindualismista johtuvaa kokemuksen hajanaisuutta. Käsittelemieni runojen teemaksi tässä tutkimuksessa abstrahoin rajoittavista kulttuurisista ja kielellisistä rakenteista johtuvan minäkokemuksen hajanaisuuden. Tätä teemaa analysoin neljän motiivin: älyn, uskonnon, kohtalon ja varjon kautta. Näitä motiiveja käsitelen runoissa vertauskuvina kielellisille ja kulttuurisille rakenteille, ja pyrin esittämään tulkinnan siitä, mikä niiden rooli identiteetikriisin kokemuksesta on.

Motiivi on runon teemaan liittyvä konkreettinen asia, joka tematisoituessaan muuttuu abstraktiksi (Lummaa 2007, 49). Kolme ensin mainittua motiivia liittyvät ihmiskeskeiseen kulttuuriin ja kielellistettyyn maailmankuvaan. Viimeistä tulkitsen kulttuurin ulkopuolisuutena. Yllämainituista motiiveista kolmea: älyä, uskontoa ja varjoa, käsitelen tarkemmin määriteltynä topoksina, jotka koostuvat monista asiaan liitettävistä konkreettisista motiiveista.

Käsitelen analyysissäni ihmiskeskeistä kulttuuria, sen pyrkimystä eheän ihmiskuvan luomisessa ja tämän epäonnistumisesta johtuvaa ihmisidentiteetin kriisiytymistä. Analysoin kulttuurin sisäistä kielellistettyä minäkäsitystä ja sen rakentumista mutta myös kulttuurin ulkopuolelle jäävän minuuden osia ja molemminpuolista toiseuden kokemusta, joka johtaa identiteetin hajautumiseen.

3 Ihmiskeskeisyydestä tarinoihin ja niiden taakse

Analysoin tässä luvussa Pessoaan runojen ihmisidentiteetin rakentumista ja eheyttä neljässä kappaleessa keskittyen ihmis- ja kulttuurikeskeisten oletusten kriittiseen tarkasteluun. Ensiksi käsittelen rationaalisen yksilön ihannetta, loogistamista kulttuurin sisäpuolena ja ruumiillista tuntemusta sen vastakkaisena ulkopuolena. Seuraavaksi siirryn käsittelemään yhteiskunnallisia, kulttuurisia identiteetikäsityksiä ja niiden taipumusta rajata sisä- ja ulkopuolta hegemonisen inhimillisyyden avulla. Kolmanneksi käsittelen kohtaloa vertauskuvana autobiografiselle tarpeelle rajata konkreettinen maailma kielellisen esittämisen piiriin, ja viimeiseksi käsittelen kulttuurin ulkopuolelle jäävää olemista varjovertauskuvan kautta.

3.1 ”Minulla on ajatuksia ja perusteita [--] enkä koskaan saavuta sydämiä” – Rationaalinen toiseus

Yksi ihmiskeskeisyyttä perustelleista aatteista on ollut valistuksen ajattelu, jossa maailman keskiössä nähtiin tietoinen ja rationaalinen ihmisyksilö, joka ymmärtää ja hallitsee inhimillistä historiaa (Hall 1999, 30–31). Pessoaan runoudessa rationaalisuudella on merkittävä rooli, ja se käy jatkuvaa vuoropuhelua tunteiden kanssa. Wittgensteinin (1981) kielipeliä soveltaen runoudessa kuvattujen tunteiden voidaan ajatella olevan kielellistetty ideaalitoisinto tunteista, joiden todellinen kokemus tapahtuu fyysisellä tasolla⁶. Tätä voidaan soveltaa myös suhteessa Mortonin (2007) teoriaan kulttuurin sisä- ja ulkopuolisesta, ja tunteiden representaatiota voidaan katsoa yhtenä tapana tuoda jotakin kulttuurin ulkopuolista sen sisäpuolelle.

Tunteiden kielellinen käsittäminen onkin yksi runoissa useaan otteeseen toistuvista aiheista. Runossa ”Olenko iloinen vai surullinen?”⁷ pohditaan tunteiden merkitystä ja tunnistamista, ja viimeisessä säkeistössä käsitellään ajattelun roolia tässä prosessissa:

Olenko siis iloinen vai surullinen?
Ajattelu ei pääty koskaan hyvin...
Suruni on sitä etten tiedä

---

⁶ Giovanna Colombetti käsittelee teoksessaan *The Feeling Body: Affective Science Meets the Enactive Mind* (2013) tunteita fyysisinä reaktioina (esim. sivut 113–115).

⁷ Viitataan tässä tutkimuksessa nimettömiin runoihin niiden ensimmäisellä säkeellä.

kuka oikeastaan olen.
Mutta sitähan ilokin on...
(MAV, 69.)

Tietoisuuden puute omasta itsestä näyttäytyy syyllisenä epävarmuuteen siitä, mitä puhuja tuntee. ”Kuka olen” viittaa autobiografisuuteen; puhuja yrittää nähdä itsensä kokonaisena henkilönä, mikä erottaa hänet tuntevasta itsestään. Autobiografinen minä on siis kulttuurin sisäinen, mutta tuntevalle minälle toinen.

Tunteet siirtyvät konkreettiselta ruumiillisen tuntemuksen tasolta ideaalin kielen tasolle. Seuraavassa lyhyessä runossa puhuja pohtii tunteiden ilmaisemisen ongelmallisuutta:

Minulla on ajatuksia ja perusteita,
tunnen argumenttien värin
enkä koskaan saavuta sydämiä.
(MAV, 41.)

Runon minä osaa ilmaista ajatuksiaan, mutta ei tunteitaan. Synesteettinen kuvaus argumenttien värin tuntemisesta tuo huomion siihen, kuinka ilmaisu on aina kielellisesti rajattu symboliseen esittämiseen, joka voi olla uskottavaa muttei koskaan konkreettista. Sydän sekä vakiintuneena tunteiden symbolina että konkreettisena tunteisiin reagoivana elimenä jää saavuttamatta.

Metalyyrisesti kirjoittamista ja kirjoittavan minän tunteita käsittelee myös runo ”Kukaan ei rakasta minua”, jota puhuja jatkaa välittömästi säkeellä ”[e]i, rakastaapa” (MAV, 67). Myöhemmin hän lisää: ”tiedän olevani pidetty” ja ”[t]ämän runon vuoksi / minun on silti pakko / tuntea tämä tuska” (MAV, 67). Tämän jälkeen puhuja siirtyy runolliseen päätökseen ennen kuin palaa jälleen loogiseen ajatteluunsa:

Miten surullista elää rakkaudetta!
Voi hyljättyä sydäntäni!
Ja niin edelleen, ja näin valmistuu
älyllinen tuotokseni.
Mitä tunnen, se on toinen asia...
(MAV, 67.)

Wittgenstein (1981, 85–86) tuo esiin teorioissaan kielen täydellisyyden harhan, jossa kaikkea luullaan voivan täydellisesti esittää kielellä, mutta joka yritettäessä todistuu mahdottomaksi. Kyse ei välttämättä siis ole siitä, etteikö runon puhuja haluaisi paljastaa tunteitaan, vaan ennemminkin siitä, että hänellä ei ole siihen keinoja. Tuntemukset, joita hänellä on, ovat kielellisesti rinnastettavissa käsitteisiin yksinäisyyden ja rakkauden puutteen tunteista. Ne kuitenkin sotiivat tiedon kanssa siitä, että hänestä pidetään, ja ainoa keino yrittää ilmaista tunteitaan sanallisesti, ”tämän runon vuoksi”, on käyttää totuttuja rinnastuksia rakkauden puutteeseen.

Toisaalta runoissa tunnustetaan kielen mahdollisuus vaikuttaa tunteisiin. Runossa ”Tämä” pohditaan metalyysisesti kirjoittamisen luonnetta:

Sanotaan että teeskentelen
tai valehtelen kun kirjoitan.
Ei: minä vain tunnen mielikuvituksellani.
En käytä sydäntä.
(MAV, 25.)

Puhuja kirjoittaa ”välittömästi etäällä” ja runo päättyy säkeeseen: ”Tuntea? Tuntekoon lukija” (MAV, 25). Mielikuvituksellaan tunteva puhuja (tai tässä tapauksessa kirjoittaja) käyttää sanoja pyrkimyksenään esittää tunteita. Implisiittinen kirjoittaja voi tuntea kirjoitetut tunteet, toisin kuin itse konkreettinen kirjoittaja. Runon puhuja tietää tekstin voivan herättää tunteita, joita lukija on vapaa tuntemaan, koska hänen ei reagoidakseen tarvitse yrittää tiivistää tunteitaan sanoiksi.

Ajattelun ja tunteiden välinen problematiikka nousee esiin myös runossa, joka alkaa säkeillä ”Tarvitsee vain ajatella tuntevansa, / tunteakseen ajattelevansa”, jota puhuja jatkaa: ”Sydämeni saa hymyilemään / sydämeni joka itkee” (MAV, 51). Tunteiden ajattelemisen johtaa tunteiden tunnistamisen sijaan huomion siirtymiseen ajatuksiin. Sydämen kyky aiheuttaa itsessään tunteita voidaan puolestaan nähdä tuntevan subjektin kykynä tunnistaa tunteita ja niiden herättämiä tuntemuksia, ja reagoida niihin⁸ sen sijaan, että pyrkisi järkeistämään niitä. Runo päättyykin säkeeseen: ”Elää: ei saavuttaa (MAV, 51)”, joka voidaan tulkita tuntevan ja tarinallistavan minän välisenä ristiriitana, jossa propositionaalisesti saavutuksiin pyrkivä yksilö on erillään fyysisestä subjektista.

---

⁸ Colombetti (2013) käsittelee tunteita dynaamisina systeemeinä, joissa yksi tunne voi johtaa toiseen aktivoitessaan tiettyjä aivoalueita.

Runossa ”Kissa, joka leikit kadulla” puhuja seuraa kadulla leikkivää kissaa ja kadehtii tämän onnea: ”elät vaistojesi varassa / ja tunnet vain mitä tunnet. // Juuri siksi olet onnellinen, / olet mitättömyytesi kokonaan (MAV, 23)”. Sen sijaan puhujan kielellinen itsetietoisuus ja tästä seuraava olemisen merkitys estää tätä kokemasta itseään eheäksi: ”Minä näen ja tunnen itseni / ja pysyn itselleni vieraana (MAV, 23)”. Puhuja vertaa itseään runossa toiseen eläimeen ja sen sijaan että kokisi ihmisyytensä nostavan itsensä arvoasteikolla korkeammalle, puhuja kadehtii kissaa, joka saa ihmisestä poiketen elää eläimellisten vaistojensa ja tuntemustensa varassa. Kartesiolaisen ajattelun ihmisen keskeistä asemaa oikeuttava järki ja siihen liittyvä vaistoista eristävä tietoisuus näyttäytyy etuoikeuden sijaan taakkana.

Ajatusten hylkääminen tunteiden tieltä ei kuitenkaan ole runon puhujien yksimielinen tavoite. Runossa ”Sydämeni, sirkuspelle” puhuja kuvaa sydäntään sirkuspellenä, rumana nukkena, ja ”[r]akkauden lelukärryistä irronneena pyöränä”, ja pohtii, kuinka muut ovat sitä loukanneet, pilkanneet, ja hyljeksineet (MAV, 65). Puhuja syyttää sydäntään sen typeryydestä ja epähaluttavista piirteistä (MAV, 65). Puhuja on ajatuksillaan etäännyttänyt tunteensa itsestään tehdessään sydäimestään irrallisen subjektin, näin ollen purkaen minäkokemustaan osiin ja hajauttaen identiteettiään välttääkseen epämiellyttäviä tuntemuksia.

Runossa ”Hän laulaa, köyhä niittäjä” runon puhuja tarkkailee niittäjää, joka raataa ja laulaa pellolla. Naisen laulu herättää puhujassa iloa ja surua, ja sitoo yhteen tunteita ja ajatuksia: ”Se mikä minussa tuntee, ajattelee (MAV, 29).” Tuntevan ja ajattelevan minän yhdistymistä käsitellään myös heijastettuna laulajaan:

Ollapa sinä ja pysyä minuna!
Olla iloisen tiedoton
ja siitä tietoinen! [--]
[--] Tieto

on niin raskas, niin lyhyt elämä!
(MAV, 29.)

Toive ”pysyä minuna” viittaa autobiografiseen tarpeeseen tiedostaa itsensä yksilönä. Puhuja toivoo voivansa yhdistää ajattelevan ja tuntevan puolensa, ja olla tiedostetusti itsensä hyväksyessään samalla tiedostamattomat osat osaksi itseään. Kielen taipumus sulkea sillä kuvaamaton itsensä ulkopuolelle kuitenkin estää tämän, ja molemmilla

puolilla olevista kokemuksista tulee toisiinsa nähden *toisia*. Käsitys rationaalisesta ja eheästä ihmisyksilöstä kyseenalaistuu, kun ihmiseläimen fyysiset tunteet alkukantaisimmassa muodossaan huomioidaan osana ihmiskokemusta, ja näin ollen inhimillisyyden paikka maailman keskiössä kriisiytyy.

3.2 ”Jumalat ovat onnellisia” – Yhteiskunnan rakoileva fantasia

Toinen tapa selittää ihmiskeskeistä maailmankuvaa on traditionaalinen näkemys Jumalan ihmiselle antamasta erityismerkityksestä (Hall 1999, 33). Aiemmin listasin uskonnon teemaa tukevana motiivina, joka tarkemmassa merkityksessä on MAV:ssa toistuva topos, joka liittää yhteen jumalan, sielun ja taivaan motiivit. Teoksessaan *Ideologiset valtiokoneistot* Althusser (1984, 132–133) käyttää kristinuskoa esimerkkinä ideologioista, joita ihmiset omaksuvat, ja jotka määrittelevät subjektille tämän määrättyä paikkaa yhteiskunnassa. Tässä mielessä uskonnon topos voidaan myös nähdä metonymiana kaikille niille kulttuurisille traditioille, jotka kategorisoivat ja määrittävät yhteiskunnallisia identiteettejä.

Pessoan runoissa tuodaan esiin jumalien olemuksen fantasiamainen luonne ja irrallisuus ympäröivästä maailmasta. Runossa ”Jumalat ovat onnellisia” runon puhuja puhuu jumalten elämän helpoudesta ja murheettomuudesta, mutta päättää runon säkeeseen ”Sitä paitsi he eivät ole olemassa...” (MAV, 39.) Runossa ”Rakastan kaikkea mitä on ollut”, runon puhuja taas puhuu rakkaudestaan asioita kohtaan, joita ei enää ole, ja yhtenä näistä asioista mainitaan ”vanha ja virheellinen usko” (MAV, 45).

Vaikka uskontoon ei runoissa viitatakaan absoluuttisena totuutena, uskonto kulttuurisena rakenteena ja perinteenä tunnustetaan. Jumala, sielu ja taivas kuvataan toisinaan runon puhujan vaikuttavina voimina, toisinaan tähän itseensä olennaisesti liittyvinä osina. Runojen puhuja voi puhutella jumalaa tai viitata tähän muutoin todellisuutta määrittävänä tekijänä, kuten runossa ”Jokainen tie vie kaikkialle”. Kyseisessä runossa puhuja pohtii teitä vertauskuvallisesti osana identiteettiään: ”Kaikki tiet ovat minussa / [--] / Mutta tässä haarautuu Jumalan tie / minuun ja itseni ulkopuoliseen (MAV, 53).” Toposta tukevana vertauskuvana Jumala voidaan nähdä määrittävänä voimana, joka erottaa kulttuurin ja sen ulkopuolisen.

Pyrkimys rakentaa eheää identiteettikuvaa kulttuuristen roolien avulla ottaa näin ollen osaa identiteetin kriisiytymiseen. Siinä, missä minus jakautuu runoissa sieluun ja ruumiiseen, aiempaa metonymiaa hyödyntäen voidaan identiteetin ajatella jakautuvan yhteiskunnan määrittelemiin kulttuurisiin identiteetikategorioihin, ja kaikkeen siihen, mitä niiden ulkopuolella koetaan. Tätä jakoa voidaan tarkastella runon ”Non necesse est” viimeisessä säkeistössä:

Ja eläköön sielu irrallaan,
aineettomana, muistamatta
karkeaa, naismaista elämää
ja mitätöntä kuolemaa!
(MAV, 31.)

Sielu halutaan irrottaa mitättömyydestä, joka aineellisuuteen liitetään. Verrattaessa tätä Mortonin (2007) teoriaan, jossa kulttuurin ulkopuolinen koetaan merkityksettömänä, säkeistö voidaan tulkita haluna sisäistää täysin yhteiskunnan kulttuurinen identiteetti, ja unohtaa siihen sopimattomat osat eheän minätarinan koostamiseksi. Yhteiskunnan kulttuuriin liittyvät myös hierarkkiset valtarakenteet, jotka omaksutaan yhteiskunnallisen identiteetin mukana. Nämä samat rakenteet ylläpitävät sekä sukupuolten epätasa-arvoa että ihmisen valta-asemaa eläinkunnassa (Braidotti & Åsberg 2018, 2), jolloin naismaisuuuden rinnastaminen mitättömyyteen voidaan nähdä merkinä näiden valtarakenteiden omaksumisesta.

Samoin kuin rationaalisuuden ja tunteiden tapauksessa, runojen puhujat eivät ole täysin yksimielisiä tästä tavoitteesta. Runossa ”Olen karkuri” puhutaan syntymässä määritellyn vankilan pakenemisesta ja kyllästymisestä olemaan ”aina sama”. Runon viimeiset säkeet ”[s]ieluni etsii minua / mutta minä piileksin”, haluttomuus yhdistyä sielun kanssa; voidaan nähdä haluttomuutena sitoutua traditionaalsiin rooleihin tai sisäistää niitä rajoittavaksi määritelmäksi identiteetistä. (MAV, 81.)

Runossa ”Kotikylän kirkon kello” sielu toimii erillisen toimijan sijaan puhujan ympäristön aistijana:

surumieliset lyöntisi
iltapäivän rauhassa
soivat sielussani.

Ja vaikka soisit lähellä

kun käyn ohi harhailten,
olet minulle kuin unta,
sointi sielussani etäinen.
(MAV, 19.)

Puhujan sielu aistii ympäristön etäältä, vaikka onkin puhujan näkökulmaan kiinnitetty. Kirkon kellojen lyöntien sanotaan ”[vievän] kauemmas menneisyyden” ja ”[tuovan] lähemmäs kaipauksen” (MAV, 19).

Tässä voidaan tarkastella itsen tarinallistettua minäkuvaa, jossa menneisyyden kautta määritysvälle identiteetille annetaan suuri painoarvo, joka kuitenkin häivyttää nykyhetken ja sitoo yksilön kokevan subjektin sijaan osaksi tarinaa. Kirkko konkreettisenä paikkana liittyy uskonnon topokseen, ja näin ollen sen soinnilla on myös metaforinen merkitys⁹. Sielu – yhteiskunnan kulttuurisia rooleja esittävä osa identiteetistä¹⁰ resonoi äänten kanssa, toistaa sen kaikuja, ja sitoutuu osaksi tarinaa, kun taas kokeva subjekti kokee kaiken tämän etäisenä.

Ihmisen hegemonista valta-asemaa tukevat yhteiskunnalliset identiteetit rajaavat monitasoisen kokevan ihmisyksilön olemusta, ja samalla rajaavat ulos hegemoniseen ihmisyyteen sopimattomia piirteitä (Ks. Butler 2006, 64–65), näin ollen ottaen osaa identiteetin kriisiytymiseen. Tässä tapauksessa ihmisyyden tai inhimillisyyden käsitteen ulkopuolelle jäävät osat yksilöstä rikkovat minäkertomuksen eheyttä.

3.3 ”Hän pakottaa minut käyttämään kotonani naamia” – Kohtalon määräämä todellisuus

Ulkoisen maailman sattumanvaraisuuden merkityksettömyyttä pyritään järkeistämään ja tekemään merkityksellisesti kielellistämisen kautta. Kyseessä ei ole niinkään ainoastaan ympäröivän yhteiskunnan määrittelemä ajatusmaailma, vaan ihmisyyksilön autobiografinen tarve merkityksellistää itseään ja elämäänsä (Derrida

---

⁹ Runossa esiintyy uskontoon liitettävän kirkon lisäksi toinen tärkeä kulttuurista identiteettiä määrittävä tekijä: kotikylä. Kotikylässä kaikuivat kirkonkellon äänet toimivat yksittäisen runon tasolla metaforina ympäristön ja uskonnon määrittämille identiteeteille, mutta uskonnon topoksen mukana merkitys laajenee entisestään.

¹⁰ Tätä esittämistä voidaan verrata myös Judith Butlerin (2006) performatiivisuuden käsitteeseen, jossa yhteiskunnan määritteleviä rooleja ylläpidetään toisintavan käytöksen kautta.

2002). Pessoaan runoudessa tätä merkityksellistämisen prosessia havainnollistetaan kohtalon käsitteen avulla.

Kohtaloa kuvataan kokoelmassa minän ulkopuolisena vaikuttavana paikkana tai hahmona. Runossa ”Non Necessé est” ”hymyilevä kohtalo sekoittaa uneksinnan ja todellisuuden” unen näyttämöllä. Kohtalo kokoaa yhteen todellisuutta ja kuviteltua maailmaa, ja kuroo yhteen tarinaa tai tarinoita passiivisten ihmisten, näyttelijöiden oleskellessa ”vailla tehtävää”. (MAV, 31.) Kohtalo kuroo merkityksiä siinä, missä kaikki muu vain on. Sen tapa koota kuvitelmat ja todellisuus vertautuu tapaan, jolla mieli merkityksellistää – tai idealisoi todellisuutta.

Runossa ”Sanovat?” tuodaan esiin merkityksellistämisen vaikutusta koettuun todellisuuteen:

Tekevät?
Kohtalokasta.
Eivät tee?
Yhdentekevää.

Miksi
odottaa?
– Kaikki on
uneksimista.
(MAV, 37.)

Jos jotain on tapahtunut, sille määrätään merkitys, mutta tapahtumaton voi jäädä täysin huomiotta. Se, että jotakin pidetään kohtalokkaana ei johdu siitä, että tapahtuman oli määrä tapahtua, vaan siitä, että se on jo tapahtunut. ”Kaikki on uneksimista” viittaa siihen, kuinka kaikki merkitys on kuviteltua, sillä se on kielellä myöhemmin määritelty.

Kohtaloa on syytä verrata Pessoaan runoissa jumaliin, sillä vaikka molemmat määrittelevät puhujien elämiä, kohtalolla on jumaliin nähden korkeampi asema. Runossa, jossa puhuja anelee osakseen yksinolon rauhaa, hän sanoo: ”Herra, jos taivas voi suoda / kohtalonkin alaisena jotakin [...] (MAV, 63). Uskontoon vertautuva herra, eli yhteiskunnallinen kulttuuri, ei siis voi saada merkitystään, ellei tämä merkitys sovi muuhun yleiseen merkityksenantoon, jota mielessä käydään, sillä kohtalon kuvastama merkityksellistäminen pyrkii sitomaan yhteen kaikki osa-alueet.

Runossa ”Jumalat ovat onnellisia” ”[k]ohtalo ei tukahduta heidän [jumalten] halujaan / tai jos tukahduttaakin, lunastaa ne / kuolemattomalla elämällä” (MAV, 39). Jumalten elämät ovat kielellisesti rakentuneita, eikä heidän halujaan näin ollen voi tukahduttaa, sillä heidän merkityksellistetyt elämänsä tarinoina eivät hajoa merkityksettömään todellisuuteen.

Runossa, jossa tarkkaillaan kadulla leikkivää kissaa, puhuja sanoo ”palvelet kohtalon lakeja, jotka hallitsevat kiviä ja ihmisiä, tunnet vain mitä tunnet” (MAV, 23). Kohtalo toimii usein retrospektiivisesti ja on tämän vuoksi ihmisen kontrollin ulkopuolella. Kohtaloksi määritellään se niistä kuvitelluista todellisuuksista, joka todellisuudessa tapahtuu. Se, että kissan ajatellaan palvelevan luonnon lakeja tarkoittaa, ettei kissan kokemusmaailmassa ole muita todellisuuksia kuin se, joka tapahtuu.

Kohtaloa runoissa ei voida ajatella tietoisena sanallistamisen tai tarinallistamisen prosessina, sillä usein se on ulkopuolelta tuleva voima, joka toimii puhujasta irrallisena ja tätä hallitsevana asiana. Runossa ”Näkymättömän aaveen käsi” puhutaan unen laskoksista nousseesta kädestä, joka ravistaa puhujan hereille. Puhujan sydämeen jäänyt hautaamaton kauhu ottaa tämän valtaansa, ja hän tuntee, kuinka hänen elämänsä on ”Tiedostamattoman langalla kiinni / näkymättömän käden ohjauksessa” (MAV, 27). Hän tiedostaa jonkun ohjaavan itseään, muttei osaa määritellä minkä. Ihmisen automaattinen reaktio on uskoa kielellistämisen luomaan harhaan ja nähdä se täydellisenä representaationa todellisuudesta (Wittgenstein 1981, 87).

Runossa ”Mitä on elämä ja mitä kuolema”, ”elämä ja kohtalo / liikuttavat kaikkea olevaa” (MAV, 47). Tämä voidaan nähdä ajatuksena siitä, miten yhtäältä yksilöitä ohjaa biologinen, fyysinen elämä, ja toisaalta ihmiskokemuksta määrittelee myös kielellistetty todellisuus, joka vuorostaan vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ja on täten vuorovaikutteisessa suhteessa fyysisen maailman kanssa.

Kohtalon selkeä vaikutus minäkokemukseen näkyy seuraavassa lyhyessä runossa:

Mutta kohtalossani asuu
kutsumaton vieras.
En tiedä mistä hän on tullut
tai minkä kohtelun hän ansaitsee.
Hän pakottaa minut käyttämään
kotonani naamioita.
(MAV, 43.)

Kohtalossa asuva vieras voidaan tulkita kielellistämisen seurauksena syntyneenä identiteettikäsityksenä. ”Hän pakottaa minut käyttämään / kotonani naamioita” on vertauskuvallinen ilmaus sille identiteettikuvalle, joka kielellistämisestä ja tarinallistamisesta seuraa; ihminen ei ole vain oleva olento, vaan myös tiedostettu käsite siitä, kuka hän on. Tämä tietoisitettu käsite on naamio, josta tiedostava ihminen ei pääse eroon.

Yksilöllä ei siis ole vaikeuksia ainoastaan päästä eroon yhteiskunnan määrittelemistä identiteettikategorioista, mutta myös siitä tarpeesta, joka mielellä on kuroa yhteen identiteettitarina, joka rajoittaa todellisuuden moniulotteisuutta. Dualismeja purkava uusmaterialismi tuo esiin ongelman materiaalisten asioiden mahdottomuudesta vaikuttaa tapahtumiin, joita ylemmässä arvossa pidetty rationaalinen subjekti määrittelee kielellään (Lummaa & Rojola 2014, 23). Tämä konkreettisten tapahtumien ja kielellistetyn todellisuuden paradoksaalisuus nostaa jälleen esiin kokevan ja kielellistetyn minän kahtiajaon.

3.4 ”Menen itseeni etsimään varjoa” – Ymmärryksen pimeä puoli

Tähän mennessä identiteetin rakentumista ja suhdetta kulttuurin sisä- ja ulkopuoliseen on tässä tutkimuksessa tarkasteltu lähinnä kulttuurin sisäpuolen kannalta. Pessoaan runoissa kulttuurin ja kielen ulkopuolisuutta ja sen vaikutusta minäkokemukseen on kuitenkin käsitelty myös oman motiivinsa kautta. Platon (1933, 303) sijoittaa järjen ja pysyvyyden valoon ja vastaavasti pitää pimeyttä järjenvastaisuuden ja häilyvyyden olosijana. Tätä valon vastakohtaa voidaan ajatella kielellistämättömänä todellisuutena, joka häilyvyydessään kuvaa subjektin ohimenevään hetkeen sidottua kokemusmaailmaa.

Runoissa toistuvia elementtejä ovat varjo ja näkymättömyys, joissa sellainen, jolle ei osata antaa olemusta; mitättömyys kohtaa olemisen. Huomionarvoista tämän kannalta on ”Jumalat ovat onnellisia” -runossa esiintyvä säe: ”Jumalilla ei ole varjoa” (MAV, 39), jota seuraa huomautus siitä, että heitä ei ole olemassa. Varjo voidaan siis nähdä konkreettisen olemisen vertauskuvana.

Runossa ”Näkymättömän aaveen käsi”, puhutaan siitä, kuinka näkymättömät ja taustoiltaan tuntemattomat voimat hallitsevat puhujaa. Runo loppuu säkeistöön:

Tunnen: en ole kukaan, pelkkä varjo
minua varjostavasta hahmosta,
ja kuin pimeys olen olemassa poissaolossa.
(MAV, 27.)

Runon puhuja sanoo tuntevansa, ettei ole kukaan. Kuten aiemmin huomioitiin luvussa 3.1 ”kuka” sanana voi viitata tarinallisteettuun henkilöitymään itsestä. Tunteva minä runossa ei ole kukaan. Sen sijaan hän on varjo ja olemassa poissaolosta. Se osa, joka on olemassa ja tuntee, on osa, jota kielellistäminen ei täysin voi saavuttaa. Häntä varjostava hahmo on se, jonka muut ihmiset näkevät, ja heittää täten varjon olevan olennon ylle peittäen sen.

Varjon ja olemisen suhdetta käsitellään myös runossa ”Ei: Älä sano mitään!”:

Kuulen sinut paremmin
kuin jos puhuisit.
Se joka olet ei puhkea kukkaan
päivänvalossa ja sanoissa.

Olet itseäsi parempi.
Älä sano mitään: ole!
(MAV, 33.)

Ylläesitettyssä runossa puhutellaan sinää, jonka todellinen olemus ei ”puhkea kukkaan / päivänvalossa tai sanoissa”, vaan on parhaiten aistittavissa kaiken aistittavan takana. Runon puhuteltavan todellinen olemus ei ole sanoin viestittävässä, ja sanat peittävät olemisen. Maininta päivänvalosta tuo huomion myös vastakohtaansa varjoon, jossa todellinen olemus on.

Allegorisessa runossa ”Neuvo” annetaan kirjaimellisesti neuvoja puutarhan järjestämiseen ja kasvattamiseen, mutta ensimmäinen säe paljastaa sen vertauskuvaksi identiteetin kehityksestä:

Ympäroï korkeilla muureilla se joka uneksit olevasi.
Siihen puutarhan osaan
joka näkyy rautaportin kalterien läpi,
istuta hilpeimmän värisiä kukkia,
jotta sinut tunnettaisiin hilpeänä.
Minne kukaan ei näe, sinne älä istuta mitään.

Laita kukkapenkkejä, sellaisia kuin muillakin on,
siihen puutarhan osaan
jonka paljastat ohikulkijoiden katseille.

Mutta siellä missä voit olla rauhassa,
anna villien kukkien kasvaa
ja rikkaruohojen rehoittaa.

Jaa itsesi kahdeksi
äläkä anna kenenkään nähdä muuta
kuin näyttävän mutta vartioidun puutarhan,
jonka takana luonnonvaraiset kukat
huojuvat niin kitukasvuista ruohoa vasten
ettet pysty itsekään sitä näkemään...
(MAV, 79.)

Muille näkyvästä osasta neuvotaan tekemään samanlainen kuin muilla, ja sellainen, jossa kukat ovat järjestyksessä penkeissä. Tämä voidaan nähdä vertauskuvana kielellä järjestettyyn maailmaan, johon muille esitetty minä on jäsennelty. Siihen osaan, jota muut eivät näe, villit kukat ja rikkaruohot saavat kasvaa vapaasti, mikä voidaan nähdä vertauskuvana kulttuurin ulkopuolisesta, sillä kyseessä on luonto, jota ihminen ei hallitse.

Viimeisessä säkeistössä mainittu kitukasvuinen ruoho ja huojuvat luonnonvaraiset kukat kuitenkin antavat ymmärtää, että näkyvillä oleva kukkiva puutarha peittää mahdollisesti takanaan olevien kasvien edestä valon, ja täten heittää varjon niiden ylle ja estää niiden kukoistuksen. Aiemmin esitelty varjon topos voidaan siis nähdä tässäkin runossa, vaikkei siihen suoraan viitata.

Ylläolevaa runoa voidaan käsitellä myös ekomimesiksen näkökulmasta. Koska taide ei koskaan täysin kykene esittämään luontoa kulttuurin ulkopuolella (Morton 2007, 31–32), voidaan hankalasti nähtävissä olevat ja kitukasvuiset kukat nähdä sellaisena osana luontoa, jota sanat eivät kykene kuvaamaan. Tällöin niiden näkemisen mahdottomuus kertoo enemmän kuin pyrkimys kuvailla niitä voisi kertoa, ja ne jäävät kulttuurin – tai Platonin mukaan järjen ulottumattomiin kuitenkin olemassa olevina.

Varjo ja siihen sisältyvä näkymättömyys tuottavatkin runojen puhujille ongelmia, sillä vaikka hän jollain tasolla tiedostaa jonkin näkymättömän olemassaolon, sen etsiminen on hankalaa. Tämä on suoraan verrattavissa kielellistämättömissä olevan käsitteen ymmärtämispyrkimykseen. Seuraavassa lyhyessä runossa kuvataan tätä etsimisprosessia:

Mutta minä, aina vieras, aina
lävistämässä elämäni syvintä olemusta,
menen itseeni etsimään varjoa.

(MAV, 41.)

”Minä” toimii tässä tapauksessa sanan ”kuka” tavoin kielellistettynä käsityksenä siitä käsitteestä, joka ihmisellä on itsestään. Sen sijaan, että puhuja etsii itseään, hän hyväksyy, että minä on aina vieras, ja lähtee sen sijaan etsimään elämänsä syvintä olemusta, varjoa; ei itseään.

Runossa ”Mitä on elämä ja mitä kuolema” puhuja puhuu siitä, kuinka jo aiemmin käsitellysti elämä ja kohtalo liikuttavat kaikkea elävää. Runon viimeinen säkeistö avaa sanallistamattoman olemisen luonnetta:

Mutta mikä arvoitus onkin
että täällä jotakin on,
jätän siihen jäljen varjosta
jossa olen elänyt.
(MAV, 47.)

Oleminen on suuri arvoitus. Jäljen jättäminen antaisi olettaa, että olemisesta tehdään näkyvää, mutta jälki ei jää olemisesta, vaan varjosta. ”Olen elänyt” viittaa päättymiseen, joka voidaan tulkita kuolemana, jonka jälkeen itse oleminen katoaa, ja ainoastaan varjo, tarinallistetun version heijastuma, voi jättää jäljen.

4 Päätäntö

Esitin johdantokappaleessa seuraavat kysymykset: miten erilaiset identiteetit Pessoaan runoudessa rakentuvat yhteydessä kulttuuriin, kuinka kulttuurin ulkopuolista kuvataan ja kuinka näiden erottelu vaikuttaa ihmisidentiteetin kriisiytymiseen. Aloitin vastaukseni määrittelemällä kulttuurin ja identiteetin. Identiteetin määrittelin Stuart Hallin (1999) postmodernin subjektin avulla, joka omaksuu identiteettejä ympäröivän kulttuurin järjestelmien puitteissa. Kulttuurin määrittelin Timothy Mortonin (2007) sisä- ja ulkopuolisuuden käsitteiden pohjalta, jossa Morton määrittelee kulttuurin sisäpuolisuuden ihmisten symbolisten esitystapojen, kuten kielen, sisäistämäksi tavaksi käsittää todellisuutta. Lisäksi tätä määritelmää tehdessäni käytin apunani Ludwig Wittgensteinin (1981) teoriaa kielipelistä, jonka kautta maailmaa merkityksellistetään, mutta joka myös rajoittaa maailman ymmärtämisen ideaaliin, jonka ulkopuolelle jääviä asioita on mahdotonta käsitellä.

Kulttuurin rakentumista Pessoaan runoudessa määrittelin kolmen motiivin, joista osaa käsittelin tarkemmin määriteltynä topoksina: älyn, uskonnon ja kohtalon kautta. Älyä käsittelin topoksena, joka sisältää kaikki rationaalisuuteen viittaavat motiivit. Älyn topoksen kautta kulttuurinen ihmisidentiteetti rakentuu ihmiskeskeisyyttä tukevan kartesiolaisen rationaalisen subjektin, jolle tunteellisuus on älylle alisteista, ympärille. Uskonnon toposta käsittelin yhteiskunnan hegemonian puitteissa rakentuvana kulttuurisena identiteettinä, jossa ihmisen etuoikeutettua asemaa pidetään yllä hegemonisen inhimillisyyden avulla, jolloin ihmisen elämellisyys ja hegemoniaan sopimattomat piirteet suljetaan ihmisyyden ulkopuolelle. Kohtalon motiivin käsitin uusmaterialistiseen tapaan kielen ylivoimana materiaalisuuteen nähden todellisuuden määrittäjänä. Identiteetti määrittyy kielellisen minätarinan kehyksissä ja sulkee tarinaan kuulumattomat ja sille merkityksettömät osat identiteetin ulkopuolelle.

Kulttuurin ulkopuolisuuden kuvausta Pessoaan runoudessa käsittelin varjon topoksen avulla. Tässä ulkopuolisuuden määrittelyssä otin huomioon Mortonin (2007) käsitykset merkityksellisen kulttuurin ulkopuolisesta ja Wittgensteinin (1981) näkemykset kielipelin ulottumattomissa olevista asioista. Lisäksi Platonin (1933) teoria valosta esittää ajatuksen pimeydestä järjen vastaisuuden ja häilyvyyden olinpaikkana ja

valon tämän vastakohtana. Täten se, mikä jää järjen ja ymmärryksen ulottumattomiin, voidaan nähdä varjossa. Pessoaan runossa kulttuurin ulkopuolinen varjossa näyttäytyy paradoksaalisena olemisena, jota on mahdoton kuvata muutoin kuin termeillä, jotka viittaavat näkymättömyyteen ja olemattomuuteen, ja joka usein kätkeytyy varjoon, sinne mihin valo, tai Platonin teorian mukaan järki, ei yletä.

Viimeiseksi etsin vastausta kysymykseen, kuinka sisä- ja ulkopuolisen jaottelu vaikuttaa identiteetin kriisiytymiseen. Identiteettikriisin määrittelin niin ikään Hallin (1999) mukaan hajakeskittämisenä, eli sinä, että perinteiset paikat suhteessa itseen ja ulkomaailmaan kyseenalaistuvat. Ihmisen perinteisen paikan horjuminen näkyy Pessoaan runoissa juuri ihmis- ja kulttuurikeskeisen maailmankuvan kyseenalaistumisena. Kielellistetyn kulttuurin ulkopuolisten asioiden noustessa inhimillisyyden ja kulttuurin rinnalle, ihmisen rooli muiden eläinten vastakohtana tai näitä ylempiarvoisena kyseenalaistuu, kun ihmisen eläimelliset, kulttuurin ulkopuolelle jätetyt puolet nousevat perinteisen inhimillisyyden rinnalle.

Rationaalisen subjektin ideaali särkyä, kun fyysisten tuntemusten merkitystä aletaan pohtia. Ihmisen hegemoninen paikka yhteiskunnan valtiaana puolestaan kyseenalaistuu, kun hegemonian keinotekoiset rajoitukset nousevat esiin epätodellisen uskonnon vertauskuvassa. Autobiografistamisen seurauksena luotu minätarina rakoilee, kun tuodaan esiin sen taipumus rajata ja muokata konkreettista todellisuutta. Kulttuurin ulkopuolisen merkityksetön rooli muuttuu merkittäväksi, kun tuodaan esiin sen väistämätön, hankalasti määriteltävä vaikutus ihmiskokemukseen.

Tämä tutkimus on teorian laajoihin mahdollisuuksiin nähden rajallinen. Jo pelkästään Pessoaan runoudesta on mahdollista löytää useita tähän sisä- ja ulkopuolisuuden jaotteluun ja siitä johtuvaan identiteetin kriisiytymiseen viittaavia аспекteja, joita tässä tutkielmassa en käsitellyt. Tämän tutkielman keskiössä on identiteetin rakentuminen suhteessa kulttuuriin, mutta myös suhdetta muihin eläimiin ja luontoon olisi mielekää tarkastella, tai keskittyä luontokulttuurien kuvaukseen ja niiden suhteeseen identiteetin eheyden kokemuksessa. Lisäksi kyseisen kaltaista analyysiä on mahdollista soveltaa muihin teksteihin, tai itse teoriaa posthumanistisesta ihmisidentiteetin tulkinnasta eläin–ihminen dualismia purkaen voidaan kehittää eteenpäin.

Lähteet

Kohdeteos:

Pessoa, Fernando. (2016). *Minä, aina vieras*. Suom. J. Löppönen ja H. Salmenniemi. Poesia, Helsinki.

Lähteet:

Althusser, Louis. (1984) *Ideologiset valtiokoneistot*. Suom. Lehto, L. ja Sivenius, H. (*Positions*, 1976.) Kansankulttuuri & Vastapaino, Jyväskylä.

Braidotti, Cecilia ja Rosi Åsberg (2018) *A Feminist Companion to the Posthumanities*. Springer International Publishing, Cham.

Butler, Judith. (2006). *Hankala sukupuoli: Feminismi ja identiteetin vallankumous*. Suom. Pulkkinen, T. ja Rossi, L. (*Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, 1999.) Gaudeamus, Helsinki.

Colombetti, Giovanna (2013) *The Feeling Body: Affective Science Meets the Enactive Mind*. The MIT Press, Lontoo.

Derrida, Jacques (2002) *The Animal That Therefore I Am (More to Follow)*. *Critical Inquiry* 28, no. 2 (2002): 369-418. Kääntänyt Wills, D. Katsottu 24.1.2020. www.jstor.org/stable/1344276.

Gustafsson, Laura ja Terike Haapoja (2015) *Mistä ei voi puhua – taide, eläin ja kielen ulkopuolinen*. Teoksessa *Eläimet yhteiskunnassa*, toim. Aaltola, E. ja Keto, S. 113-171. Into, Helsinki.

Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Suom. Lehtonen, M. ja Herkman, J. Vastapaino, Tampere

Haraway, Donna (2003) *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press, Chicago.

Klobucka, Anna M. ja Mark Sabine (2007) *Introduction: Pessoa's Bodies*. Teoksessa *Embodying Pessoa: Corporeality, Gender, Sexuality*, edit. Klobucka, A. M. ja Sabine, M. 3-38. University of Toronto Press, Toronto.

Lummaa, Karoliina (2007) *Aihe, motiivi, teema ja topos*. Teoksessa *Lentävä hevonen: välineitä runoanalyysiin*. Toim. Kainulainen, S., Kesonen K. ja Lummaa, K. 41-68. Vastapaino, Tampere.

Lummaa, Karoliina (2010) *Poliittinen siivekäs: Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Nykykulttuuri, Jyväskylä.

Lummaa, Karoliina ja Lea Rojola (2014) *Posthumanismi*. Eetos, Turku.

Löppönen, Janne (2016) *Fernando Pessoa – tuttu ja tuntematon*. Esipuhe teoksessa *Minä, aina vieras*, kirj. Pessoa, F.

Morton, Timothy (2007) *Ecology Without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Harvard University Press, Cambridge.

Platon (1933) *Valtio*. Suom. Tudeer, O.E. (Πολιτεία, 370-luku eaa.) Otava, Helsinki.

Telkänranta, Helena (2016) *Eläin ja ihminen: Mikä meitä yhdistää?* SKS, Helsinki.

Wittgenstein, Ludwig (1981) *Filosofisia tutkimuksia*. Suom. H. Nyman. (Philosophische Untersuchungen, 1969) WSOY, Juva.

Tieteen termipankki (2020) Nimitys: propositionaalinen. URL <https://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:propositionaalinen>. (linkki tarkistettu 24.01.2020)